

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

**Türkiye Kamuoyunda
Azerbaycan'ın
Bağımsızlığı
(1991 Senesinde
Yayınlanan Cumhuriyet,
Hürriyet ve Tercüman
Gazeteleri Örneğinde)**

*Vurghun Hasanlı**

ORCID / 0000-0002-2454-303X

Öz

Toplumun bir olaya tepkisini ortaya koyabilecek kaynaklardan bir tanesi de dönemin gazeteleridir.

Bu sebeple çalışmada Cumhuriyet,

Hürriyet ve Tercüman gazeteleri esas alınarak, “Türkiye kamuoyunda Azerbaycan'ın Bağımsızlığı” incelenmiştir. Çünkü bilinenin aksine Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanuması hemen olmuş bir olay değildir.

Çalışmanın ana hedeflerinden biri, Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketlerinin yoğunlaştığı 1991 yılının Ocak ayından Aralık sonuna kadar olan tarih aralığında Türkiye Basınının olayı algılama şeklini araştırmaktır.

Çalışmada Türkiye Basınının 1991 yılının yazına kadar olan zaman zarfında Azerbaycan'la ilgili haber sayısı çok az göze çarptığının şahidi olmaktayız. 1991 yılının ortasında haber sayısında artış olmakla beraber, Karabağ bölgesinde ki çatışmalarla ilgili haberlerin ağırlık kazandığını görmekteyiz. Yıl sonuna doğru genel olarak Sovyetler Birliğinin çöküş süreci ile ilgili haberler, akabinde eski Sovyetler Birliği ülkelerinin peş peşe bağımsızlıklarını ilan ettiği

*Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, doktora öğrencisi,
azerturk_2005@hotmail.com

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

haberler yer almaktadır. Burada Azerbaycan'ın bağımsızlığı ile ilgili haberlere de sık sık rastlanmaktadır.

Bu çalışmada, Azerbaycan bağımsızlık sürecini kapsamlı olarak ele alınmış, dönemin bölgesel durumu da Türk Basını'nın gözüyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Türkiye basını, Kültürel ilişkiler, SSCB, Bağımsızlık, Türk Devletleri, Eğitim, Savaş

**Independence of
Azerbaijan In Public
Opinion of Turkey
(On the Example of the
Cumhuriyet, Hurriyet ve
Tercuman Newspapers,
Published in 1991)**

Vurghun Hasanlı
ORCID / 0000-0002-2454-303X

Abstract

We can see the reaction of society to any issue in the periodical newspapers. That is why, a theme of "Independence of Azerbaijan in society of Turkey" has been studied

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

in our research by preferring Cumhuriyyat, Hurriyyet and Terjuman newspapers. Because, the recognition of Azerbaijan by Turkey has not been a short process as everybody thinks. One of the core goals of this work is to study how Turkish press saw that process, covering the historical span from January of 1991 to the end of December when Azerbaijan's independence movement intensified.

In this study we see that there was little news in the Turkish Press about Azerbaijan until the historical period of Spring of the 1991st year. As to mid-September, we see that the amount of news on Azerbaijan went up and most of that was about terror acts committed by the armenian armed groups in the region of Nagorno Karabakh. We see that, until the end of the above mentioned year , the news regarding the collapse of the Soviet Union prevailed. Furthermore, the news on gaining independence of the states including in the USSR is often encountered. The news on the

independence of Azerbaijan is also often cast light on.

In this study, the process of gaining independence by Azerbaijan, has comprehensively been followed and the regional situation of that period has also been investigated by the Turkish Press.

Keywords: *Azerbaijan, Nagorno Karabakh, Turkish Press, Cultural relations, USSR, Independence, Turkic states, Education, War*

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

Giriş

Tarih boyunca büyük göç ve istilalara sahne olan Azerbaycan toprakları, 20. yüzyılın başındaki (1918-1920) kısa süreli bağımsızlık döneminin ardından Sovyetler Birliği'nin işgali altına girmiştir. Bu durum 1980'li yılların sonuna kadar devam etmiştir.

Sovyetler Birliği 1980'li yılların sonlarına doğru dağılma sürecine girmiş, hareketlenmeler başlamış, halk kitlesel gösterilere ve grevlere yönelmiştir. Sovyet ülkeleri, meydana gelen gelişmelerden faydalanarak "egemenliklerini" ilan etmeye başlamışlar. 24 Ağustos 1991'de Sovyet Komünist Parti'si lağvedilmiş, bu olayın sonrasında Sovyet Cumhuriyetleri birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır.¹

¹Zeynep Salmanlı, 1991 Sonrası Tükriye-Azerbaycan İlişkileri, Gazi Üniversitesi

Bu dönem Azerbaycan'daki durumun da diğer Sovyet ülkelerindeki durumla kıyaslandığında iç huzurun daha kritik olduğunu, fakat diğer eski Sovyet ülkelerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da bağımsızlık için çabaların yoğunlaştığını görmekteyiz. 1990 yılında Azerbaycan'da iktidarda² Komünist Partisi'ni, muhalefette ise, bağımsızlık yanlısı Halk Cephesinin olduğunu görmekteyiz. HC, siyasi, ekonomik ve kültürel fikirler üreten bir cephe niteliğini taşımıştır. 7 milyon Azerbaycan nüfusunun 5 milyonunun yolunda olduğu Halk Cephesi, ülkenin Komünist Partisi dışındaki tüm siyasi ve sosyal kuruluşlarının yer aldığı bir kitle örgütü olmuştur. 1988 Nisan'ında başlayan kitle hareketi milli direniş özellikleri kazanmaya başlamış ve 16 Temmuz 1989'da Bakü'de Halk

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.17.

²Bu dönem, Azerbaycan Komünist Partisi başkanlığına ve aynı zamanda Azerbaycan devlet başkanlığına Ayaz Müttelibov seçilmiştir.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

Cephesi'nin Kuruluş Kongresi³ yapılarak partileşmiştir.⁴

sonuna doğru yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

a- Bağımsızlığa Kadar Olan Dönem

Toplumun bir olaya tepkisini ortaya koyabilecek kaynaklardan bir tanesi de dönemin gazeteleridir. Bu sebeple çalışmada *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri esas alınarak, “Türkiye kamuoyunda Azerbaycan’ın Bağımsızlığı” incelenmiştir. Çalışma, 1991 yılının Ocak ayından Aralık sonuna kadar olan tarihi kapsamaktadır.

Türkiye Basınında 1991 yılının yazına kadar Azerbaycan’la ilgili haber sayısı çok az göze çarpmaktadır. Genel olarak Sovyetler Birliği ile ilgili haberler yer almaktadır. Azerbaycan’la ilgili haberlerin 1991 yılının bahar

1991 yılının yazına kadar genel olarak Dağlık Karabağ sorunu ilgili haberlerin öne çıktığı, haberlerin de ‘Karabağ’da çatışmaların’ olduğu ve bu çatışmaların da Sovyetler’in ‘iç meselesi’ şeklinde verildiğini görmekteyiz.⁵ Hatta 1991 yılının ilk çeyreğindeki haberler, ‘askerden kaçmış Ermenilerin kurduğu çetelerin Sovyetler ordusuna bağlı askerleri pusuya düşürerek katlettikleri’ şeklindedir.⁶

7 Şubat 1991 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Azerbaycan’ın isminin değiştirilmesi ile ilgili küçük bir haberi görmekteyiz. Haberde Azerbaycan parlamentosunun 6 Şubat oturumunda, ismindeki Sovyet ve Sosyalist kelimelerinin çıkarılarak sadece Azerbaycan Cumhuriyeti şeklinde değiştirilmesi ve Sovyet Azerbaycan’ının bayrağı yerine Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nin kullandığı üç renkli bayrağını benimsediği, aynı

³Bu kongre’de Halk Cephesi Ebülfez Elçibey’i kendi başkanı olarak da seçmiştir.

⁴Nesib Nesibli, “Azerbaycan’ın Milli Kimlik Sorunu”, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt:7, Sayı:1, Ankara 2001, s. 145.

⁵Cumhuriyet, 10 Ocak 1991.

⁶Cumhuriyet, 30 Ocak 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

dönem kullanılmış ulusal marşın da yeni ulusal marş olarak değiştirildiği ifade edilmiştir.⁷

1991 yılının başlarında Türkiye basınına incelediğimizde Sovyetler Birliği'nin çöküşüne Türk kamuoyunun inanmadığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin 8 Mart tarihli “*Yeni bir dünyada yeni bir ortaklığa doğru*” makalesinde Moskova Büyükelçisi Volkan Vural'ın tespitlerine yer verilmiştir. Büyükelçiye göre Turgut Özal'ın Moskova'ya planlanmış ziyareti büyük önem taşımakla birlikte bu ziyaret ikili ilişkilerde yeni ufuklar açacaktır. Vural, Kafkasya'daki Azeri-Ermeni sorunun Sovyetlerin iç meselesi olduğu, Türkiye'nin burada sığ milliyetçilik politikasından kaçınması gerektiğine inanmaktadır. Yoksa gelecekte Sovyetler Birliği ile ikili ilişkilerin zarar göre bileceğini iddia etmiştir.⁸ Halbuki aynı dönem Sovyetler Birliği'nde büyük çoğunluğunun Sovyetler'in artık birlik şeklinde devam

edeceğine inancı kalmamıştı. Büyükelçinin Türkiye-Sovyetler Birliği'nin geleceği ile ilgili umutlu olması, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü görememesi Türkiye'nin Sovyetlerin çöküş sürecini doğru okuyamadığının göstergesidir. Ayrıca Özal'ın Sovyetler'e ziyareti kapsamında buradaki Türklerle ilgili bilgi alışverişinde bulunacağı basında yer alsa da Azerbaycan'a yaptığı ziyaret sadece bir cümle ile yer almıştır.⁹

1991 yılının başlarında Azerbaycan- Ermenistan arasındaki soruna üç gazetenin bakış açısının farklı olduğu görülmektedir. Hürriyet gazetesi, Azeri-Ermeni çatışmasını Ermeni çetelerle-Azeri güvenlik güçleri arasında çıkan çatışma olarak duyurmaktadır. Halbuki, o dönem Azeri güvenlik güçleri diye bir şey yoktur. Kafkasya'ya bakan Sovyet birlikleri vardır ve bu birlikler Karabağ'daki Azeri katliamına ortak olmuştur. Ermeni çetelerin Azeri güvenlik güçleri ile çatıştığı bilgisi Moskova basınına dayanan çarpıtmadan,

⁷Cumhuriyet, 7 Şubat 1991.

⁸Cumhuriyet, 8 Mart 1991.

⁹Cumhuriyet, 9 Mart 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

yalan haberden başka bir şey değildir. Ayrıca Hürriyet, bu gerginlikle ilgili Azerbaycan devlet adamlarının açıklamalarına yer vermezken, bir çok kez Ermenistan devlet başkanı Ter Petrosyan'ın Azerbaycan'ı suçlayan açıklamalara yer verdiği görülmektedir. Bundan başka Hürriyet, Bakü yönetimini Ermenistan'a karşı komplo kurmakla ve bu komplonun sonucu olarak Azerbaycan'daki Ermenilerin kendi yaşadıkları yerlerden göç ettirmek zorunda bırakıldığı iddiasında bulunmuştur. Fakat Hürriyet gazetesi, o tarihlerde Ermenistan'dan göç ettirilen 200 bini aşkın Azeri nüfusu hakkında hiç bir bilgiye yer vermemiştir.

Tercüman gazetesi Azeri katliamını hep gündemde tutmaya çalışmıştır. Tercüman, Ermenistan'ın Moskova'yı arkasına alarak Azeri halkına katliam yaptığı yönünde haber politikası izlemiştir.

Cumhuriyet gazetesinin, objektif haber yapmaya çalıştığı ve Azerbaycan'a karşı yapılan zulmü

sürekli canlı tutmaya çalıştığı sezilmektedir. Cumhuriyet, Moskova'nın yeni oluşacak Türk cumhuriyetler için suni sorunlar yarattığı, Azeri-Ermeni çatışmasının da bu tür bir oyun olduğu, Moskova'nın bilerek iki halkı bir birlerine kırdırarak yeni düşman oluşturduğu yorumunu ortaya koymuştur.¹⁰

1991 yılının ortalarına doğru, Azerbaycan'la ilgili haberlerin sayısı artmıştır. 1991 yılının Ağustos sonuna kadar yine Karabağ ağırlıklı haberler öne çıkmıştır.¹¹ Burada yine de, soruna Hürriyet'in farklı, Tercüman'ın farklı, Cumhuriyet gazetesinin farklı yaklaştığı görülmektedir.

Hürriyet bu çatışmanın giderek bölgesel çatışmaya dönüştüğünü, Türkiye için yeni tehdit unsuru oluşturduğunu iddia etmektedir. Hürriyet gazetesi, bu çatışmanın Türkiye-Sovyetler Birliği savaşına dönüşme endişesini sürekli dile

¹⁰Hürriyet, 6 Mayıs 1991.

¹¹Hürriyet, 7 Mayıs 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

getirmektedir.¹² Bu gazete haberleri Ermeni çetecilerle Azeri güvenlik güçleri arasında devam eden çatışma şeklinde vermeyi sürdürdüğü görülmektedir. 1991 yılının başında olduğu gibi ortalarında da Levon Ter-Petrosyan'ın açıklamalarına yer verdiği, halde Azerbaycan devlet adamlarından kimsenin konu ile ilgili hiç bir açıklamasına yer verilmemiştir. Hürriyet gazetesine göre Levon Ter Petrosyan, Moskova'nın Azerilerle işbirliği yaparak Ermenistan'daki hükümeti devirerek Moskova yanlısı bir kukla hükümet getireceği değerlendirmesi yapmıştır. Ancak Hürriyet gazetesi, hiç bir zaman Petrosyan'ın Moskova'dan tayin edilmiş Komünist Partisi üyesi bir devlet adamı olduğu bilgisine yer vermemiştir. Hürriyet Azeri-Ermeni çatışmalarındaki kayıplarla ilgili olarak ya Ermeninin öldürüldüğünü, ya da Sovyet askerinin öldürüldüğü bilgisine yer verirken, orada sanki Azeri ölmemiş gibi haber yapmaya devam etmiştir.¹³ Ayrıca Hürriyet

gazetesinin Moskova bürosu, Ermenistan Devlet başkanı Ter Petrosyan'la yaptığı mülakatı kapsamlı şekilde okurlarına takdim etmiştir. Hürriyet'e göre Azeriler, Moskova'dan aldıkları izinle Dağlık Karabağ'da bir operasyon başlatmışlar ve orada Ermeni temizliği yapmaktadırlar.¹⁴ Hürriyet'in bu tarz haber yapması Moskova'daki bürosuna dayanarak vermesinden kaynaklanmış olabileceği değerlendirme dışı tutulmalıdır.

Cumhuriyet gazetesi ise, güvenlik güçleri olmayan Azerbaycan'a karşı yönelmiş ciddi tehdit şeklinde haber anlayışı benimsemiştir. Azerilerin Karabağ'ın Moskova'dan yönetilen bir oyun olduğu inancına yer verdiği, artık Moskova'nın Karabağ sorununu çözeceğine kimsenin inanmadığını yazmaktadır. Moskova karışmazsa iki ülkenin bu sorunu çözeceğine dair politikacıların açıklamalarına yer vermiştir.¹⁵

¹²Hürriyet, 8 Mayıs 1991.

¹³Hürriyet, 11 Mayıs 1991.

¹⁴Hürriyet, 13 Mayıs 1991.

¹⁵Cumhuriyet, 14 Haziran 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

1991 yılının ortalarında Tercüman gazetesinin haberleri de Dağlık Karabağ sorunu ağırlıklıdır. Tercüman, Ermeni ve Sovyet güçlerinin arkada işbirliği yaparak Azerileri katlettikleri, onları korkutarak Karabağ'dan kovdukları, aynı zamanda Batı'daki güçlü Ermeni lobisinin desteği ile bu katliamın gündeme getirilmemesi yönündedir.¹⁶ Bu dönem Tercüman gazetesinin bazı haber başlıkları şöyledir: 1 Temmuz 1991: Azeri ananın yası (Tercüman), 9 Temmuz 1991: Ermeni teröristler 4 Türk'ü katletti (Tercüman), 23 Temmuz 1991: Karabağ'da Ermeni Vahşeti: 8 Ölü (Tercüman), 28 Ağustos 1991: Azerbaycan Komünist Partisi kapanıyor (Tercüman)

b-Bağımsızlık ve Sonrası

Azerbaycan'ın bağımsızlığı ile ilgili haberler Ağustos sonu itibariyle çıkmaya başlamıştır. Her üç gazetede Azerbaycan Parlamentosu'nun 28 Ağustos'ta oy birliğiyle 1920 yılında Sovyet işgaliyle ortadan kaldırılan

'Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ni yeniden ilan ettiği bildirilmektedir.¹⁷ Tercüman gazetesini, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgili değerlendirmesine yer vermiş ve 'Türkiye'nin kararı olumlu' karşıladığını ifade etmiştir.¹⁸ Ayrıca Tercüman gazetesini 31 Ağustos baskısında, dış haberler sayfasını tamamen Azerbaycan'a ayırmış, Ankara'nın hem Baltik ülkeleri, hem de Azerbaycan'ın bağımsızlık kararlarını 'ihtiyatla' karşıladığı, fakat Azerbaycan'la soydaşlık bağlarının bulunması nedeniyle çaresizce 'bekle-gör' politikası izlediğini ifade edilmiştir.¹⁹ Bundan başka Ankara'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci karşısındaki politikasının henüz netlik kazanmadığı analizi yapılmıştır. Her üç gazeteyi incelediğimizde Türkiye kamuoyunda Azerbaycan'ın tanınmasının tartışıldığını görmekteyiz. 30 Ağustos 1991 tarihinde "Aydınlar Ocağı" Genel

¹⁶Tercüman, 23 Temmuz 1991.

¹⁷Cumhuriyet, 31 Ağustos 1991.

¹⁸Tercüman, 31 Ağustos 1991.

¹⁹Cumhuriyet, 1 Eylül 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

Başkanı Nevzat Yalçıntaş imzasıyla bir bildiri yayınlamış, bildiriye Azerbaycan'ın bağımsızlığının gecikmeden tanınması istenmiştir. Bildiriye '30 Ağustos'ta büyük Türk milletinin iki sevinci bir arada yaşadığı ve kardeş Azerbaycan'ın bağımsızlığının gecikmeden tanınması' talep edilmiştir.²⁰

Eylül'de Azerbaycan'la ilgili haberlerin genel olarak Türkiye'nin Azerbaycan'ı tanınması ile ilgili yorum makaleler ağırlıklıdır.²¹ Bu makalelerde Türkiye'nin, 'ilke olarak' Azerbaycan'ın bağımsızlığına karşı çıkmadığını, fakat Moskova'yı halen resmi muhatap olarak kabul ettiği için bağımsızlığı tanımayı geciktirmeye çalıştığı vurgulanmaktadır. Burada dönemin Türkiye yönetiminin, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerindeki ağır basan duygusallığı arka plana iterek, komşularıyla iyi geçinmek politikasına daha önem verdiği anlaşılmaktadır.²²

Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Suat Giray'a bir gazetecinin "Türkiye neden Azerbaycan'ı tanımıyor" sorusuna bakanın cevabı "Şu anda Azerbaycan'ın tanınmasının, onlara yarardan çok zarar verebilir" şeklinde olmuştur.²³

Azerbaycan'ın tanınmamasını Hürriyet gazetesinin köşe yazarı Ertuğrul Özkök de analiz etmiş, analizinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Volkan Vural ile Azerbaycan parlamentosu başkanı Elmira Gafarova arasında yapılmış görüşmeden bahsederek, görüşmenin konusunun Türkiye'nin Azerbaycan'ı tanınması olduğu bilgisine yer vermiştir. Özkök, Azerbaycan'ın tanınması meselesinin Mesut Yılmaz hükümeti için sıkıntıları beraberinde getirdiğini iddia etmiştir. Özkök'e göre, Azerbaycan'ı tanımanın geciktirilmesinin halkta tepki yarattığı, Yılmaz hükümetinin de bunu halka izah etmekte zorlandığı ifade edilmiştir. Bu nedenle Moskova görüşünde Gafarova ile

²⁰Cumhuriyet, 1 Eylül 1991.

²¹Tercüman, 4 Eylül 1991.

²²Cumhuriyet, 1 Eylül 1991.

²³Tercüman, 4 Eylül 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

Vural'ın Türkiye'nin sözkonusu 3 Baltık ülkesini şimdi, Azerbaycan'ın ise daha sonra tanınması konusunda anlaştıklarını, bunun Ankara'yı rahatlattığı bildirilmektedir. Ankara'nın ise o gün Estonya, Letonya ve Litvanya'yı tanıdığı yazmaktadır. Elmira Gafarova'nın şuan için Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin zarar görmesini istemediklerini ve gerekeceği zaman Türkiye'ye Azerbaycan'ı tanıması konusunda çağrı yapacaklarını ifade ettiği iddia edilmiştir. Bu görüşmenin akşamı, İstanbul'da bulunan Mesut Yılmaz'ın gazetecilerin sorusunu yanıtlarken verdiği cevap şu şekildedir; "Eğer Azerbaycan'a en ufak bir fayda getireceğine inansaydık, bir dakika bile beklemezdik. Azerbaycan hazır olduğu zaman tanırız" dediği yazmaktadır. Özkök, bu konuyla ilgili Turgut Özal'ın düşüncesinin, Sovyetler Birliğinde olup bitenlerin sonuçlanmadan bir karar vermenin Türkiye aleyhinde olabileceği yönünde olduğunu yazmıştır.²⁴

²⁴Hürriyet, 3 Eylül 1991.

Türkiye'nin çekingen tavırları Batı medyasında da sık sık gündeme gelmiştir. Bu konu ile ilgili CIA analizcisi Graham Fuller'in "The Economist"e verdiği demeç basında geniş yankı bulmuştur. Fuller, Türkiye'nin Sovyetler'in Türk asıllı devletleri açısından kilit ülke konumunda olduğu ve bu ülkeler konusunda inisiyatif alması gerektiğini bildirmektedir. Fuller; 'artık Sovyetler çözülmüştür, Türkiye için yeni dış politika sınavı zamanı gelmiştir' demektedir.²⁵ Fuller, kendisinin Orta Asya'yı iyi bildiğini, orada dış dünya hakkında pek bilgi olmamasına rağmen Türkiye'ye karşı belirgin bir ilginin varlığından bahsetmiş, Türkiye'nin akıllı dış politika güdeceği taktirde önümüzdeki yıllarda ilginin giderek artacağından kuşku duymadığını vurgulamaktadır. Graham Fuller aynı zamanda, bölgenin Türk kimliğine geri dönme arzusunun yüksek olduğu, Sovyetlere karşı bıkkınlığın olduğu tespitinde bulunduğunu, bunları Türkiye'nin kolaylıkla fırsata çevirebileceğini

²⁵Hürriyet, 6 Eylül 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

düşündüğünü açıklamaktadır.²⁶ Füller'in açıklamalarından sonra, Türkiye'nin cesaretlendiği hiss olunmaktadır. Türk yetkililerin Türk cumhuriyetleri ile siyasi ilişkiler yerine kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin Türkiye'ye fayda sağlayacağına inandıkları yönündeki açıklamaları gazetelerde yer almaya başlamıştır. Daha sonra Türkiye Milli Eğitim Bakanlığının Azerbaycan başta olmak üzere Türk cumhuriyetlerine ders kitabı ve edebiyat yayınları gönderme kararı aldığını görmekteyiz.²⁷

Ekim'den itibaren Azerbaycan'ın bağımsızlık yanlısı grupların yaptıkları gösterilerle ilgili haberler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu haberlerin, Türk basınında yer alma nedenlerinden biri de, artık Türk gazetelerinin bir çoğunun Azerbaycan'a ilgisinin arttığı ve Bakü'ye özel muhabir gönderdiğinden kaynaklanmaktadır. İncelenen Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri Bakü'ye, Tercüman ise Nahçıvan'a muhabir göndermiştir.

²⁶Cumhuriyet, 8 Eylül 1991.

²⁷Cumhuriyet, 1 Eylül 1991.

Azerbaycan muhalif grupların Türkiye'ye Azerbaycan'ın komünist iktidarı ile değil, onlarla işbirliği yapmaya yönelik çağrılarını sık sık basında yer almıştır.²⁸

Gösteriler ile ilgili haberlerde, halkın Komünist Partisi'nin kapatılması²⁹ Türkiye'nin Dağlık Karabağ çatışmasının önlenmesinde rol alması,³⁰ Azerbaycan iktidarının Karabağ sorununda sessiz kalmaması, Ermenistan'la ilişkilerin kesilmesi, Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov'un derhal istifa etmesi, milli ordunun bir an önce kurulması³¹ bu konuda da Türkiye'nin yardım etmesi,³² Türkiye'nin geciktirmeden Azerbaycan'ı tanınması³³ gibi halkın isteklerinin ön plana çıktığı görülmektedir.³⁴

Ayrıca Azerbaycan'ın bağımsızlık yanlısı muhalif partisi Halk Cephesi'nin komünist devlet

²⁸Hürriyet, 7 Eylül 1991.

²⁹Tercüman, 16 Eylül 1991.

³⁰Cumhuriyet, 18 Eylül 1991.

³¹Hürriyet, 7 Aralık 1991.

³²Hürriyet, 14 Ekim 1991.

³³Hürriyet, 30 Ekim 1991.

³⁴Hürriyet, 24 Kasım 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

başkanı Ayaz Mütellibov'u devirmek için her gün mitingler düzenlediğini haberleri de çokluk teşkil etmektedir.³⁵

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan parlamentosunda bağımsızlık kararının onaylanması Türk kamuoyunda geniş yankı bulmuştur.³⁶ Her üç gazete "Azerbaycan'ın bu kararla tam bağımsızlığını elde ettiği" üzerinde durmuştur.

Parlamentoda bağımsızlığın onaylanmasının ardından, Türkiye'ye tanıma çağrısı sıklaşmıştır. Azerbaycan hükümeti, bağımsızlığın tanınması için 30 Ekim'de resmi şekilde Ankara'ya mektup göndermiştir.³⁷

Ekim sonuna doğru Azerbaycan'ı tanımanın ne gibi sonuçlar doğuracağı üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin Bakü'deki Başkonsolosu Altan Karamanoğlu ile yapılmış mülakatta,

Karamanoğlu'nun "karışık dönemi kollayan İran'ın Azerbaycan'ı kendi etkisi altına almak istediği, Türkiye'nin bu süreçte çok dikkatli olmasının gerekliliği" yönündeki açıklamasına yer verilmiştir.³⁸ Ayrıca Tecüman gazetesinin köşe yazarı Fahir Armaoğlu'nun 'Yorum' köşesinde kardeş Azerbaycan'ın tanınması gerekliliği üzerine bir yazısında, Azerbaycan'ın ısrarlarına rağmen Türkiye'nin tereddütlerinin yersiz olduğunu belirten Armaoğlu, Türk Tarih Kurumu Bilim Kurulu olarak Haziran'da 2 haftalığına Azerbaycan'da bulunduğunu ve Azerbaycan'luların büyük umutlarla gözlerini Türkiye'ye çevirdiklerini, hiç olmazsa manevi anlamda Türkiye'den çok şey beklediklerini bildirmiştir. Türkiye'nin çekingen ve belirsiz tutumunun Sovyetler Birliği ilgili olduğunu, ancak artık Sovyetler Birliği'nin çöküşünü Türkiye'nin görmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Özal'ın "Azerbaycan Şii'dir. Bizden ayırdır. Onlar İran'a yakındırlar." sözlerinin talihsiz bir açıklama olduğunu, bu

³⁵Hürriyet, 30 Ekim 1991.

³⁶Tercüman, 20 Ekim 1991

³⁷Cumhuriyet, 30 Ekim 1991.

³⁸Cumhuriyet, 3 Kasım 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

aşamada Azeri kardeşlerimize kapımızı kaparsak, Türkiye'nin geleceği açısından büyük bir "felaket" olabileceğini vurgulamaktadır. Bundan başka, Türkiye'nin yalnızlaştırıldığı bir zamanda, dost bir ülkeyi tanımının Türkiye'ye büyük yararının dokunacağı kanısında olduğunu bildirmiştir.³⁹

Tanıma ile ilgili ilk sinyali dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz vermiştir. Yılmaz, NATO toplantısı için Roma'ya gitmeden önce gazetecilerin sorularını cevaplandırırken yakında tanınacağı bilgisini paylaşmıştır. Ayrıca bir gazetecinin "tanınmak için Türkiye bir şart ileri sürdümü" sorusuna, Yılmaz, "tanınmak için şart ileri sürülmez, ya tanırırsınız ya da tanımazsınız" diye yanıtlamıştır.⁴⁰

9 Kasım 1991 yılında Başbakan Mesut Yılmaz başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'nun tek gündem maddeli toplantısında

Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınması kararı alınmıştır.⁴¹ Böylece Türkiye, Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet ünvanını da elde etmiştir.

10 Kasım her üç gazete (Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman) haberi ilk sayfadan duyurmuştur. Cumhuriyet ve Tercüman gazeteleri sürmanşetten, Hürriyet ise küçük haber şeklinde ilk sayfadan duyurmuştur. Cumhuriyet ve Tercüman gazeteleri her zaman olduğu gibi bu haberi kapsamlı şekilde okurlarına duyurmuştur.⁴²

Mesut Yılmaz, tanıma ile ilgili olarak, "Türk milletine ve Azeri halkına hayırlı" olmasını dilemiştir. Ayrıca bazı bakanların Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulacağı kuşkusunu, Başbakan Mesut Yılmaz ve Dışişleri Bakanı Suat Giray tarafından giderildiği vurgulanmıştır.⁴³

³⁹Tercüman, 6 Kasım 1991.

⁴⁰Cumhuriyet, 8 Kasım 1991.

⁴¹Tercüman, Cumhuriyet, Hürriyet, 10 Kasım 1991.

⁴²Tercüman, Cumhuriyet, Hürriyet, 10 Kasım 1991.

⁴³Tercüman, Cumhuriyet, Hürriyet, 10 Kasım 1991.

Tercüman gazetesi, tanımanın Azerbaycan'da nasıl yankılandığına ilişkin haberinde Türkiye'nin Azerbaycan'ı tanımasının Bakü'de büyük sevinçle karşılandığını, 9 Kasım'ın bayram olarak kutlanabileceğini bildirmiştir.⁴⁴

Yılın sonuna doğru Dağlık Karabağ'da yeniden alevlenen çatışmalarla ilgili haberler basında tekrar yerini almıştır. Azerbaycan'ın üst düzey devlet yetkililerini Dağlık Karabağ'a inceleme yapmak için götüren helikopterin Ermeniler tarafından düşürülmesinin ardından başlayan krizin giderek tırmandığı bildirilmiştir.⁴⁵

Türkiye, Kafkasya'da savaş patlak verirse, Azerbaycan'ı korumak için savaşa girmek zorunda kalınabileceği düşüncesiyle Azerbaycan'ı ağır dille ihtar etmiştir.⁴⁶ Başbakan Süleyman Demirel Azerbaycan Başbakan'ı Hasan Hasanov'a Ermeni

tahriklerine gelmemeleri için ağır dille bir uyarı mektubu yolladığı ifade edilmiştir.⁴⁷ Süleyman Demirel'in mektubunun Azerbaycan'da olumlu ve 'nasihat' dolu bir mektup olarak karşılandığı, ancak Sovyet ordusunu arkasına alan Ermenistan'a karşı eli yalın Azerbaycan halkına karşı yürütülen soykırımı durdurmak için Türkiye'nin elini uzatması istenmiştir.⁴⁸ Ayrıca Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın gerginliği önlemek amacıyla Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığına bir mektup göndererek, "Kafkasya'daki istikrarın korunması için her türlü desteğin sağlanacağı" mesajını göndererek endişesini karşı tarafa iletmiştir.⁴⁹

Hürriyet gazetesi, çatışmalarda Azerbaycan'ın bölgedeki gerginliği tırmandırıcı politika izlediğini iddia etmiştir. Moskova Büyükelçisi Volkan Vural'ın Sovyet Dışişleri yetkilileriyle görüşerek "Azerbaycan yönetiminin savaştan

⁴⁴Tercüman, 10 Kasım 1991.

⁴⁵Hürriyet, 27 Kasım 1991.

⁴⁶Tercüman, 28 Kasım 1991.

⁴⁷Tercüman, 28 Kasım 1991.

⁴⁸Hürriyet, 1 Aralık 1991.

⁴⁹Hürriyet, 29 Kasım 1991.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

yana politikasının Türkiye tarafından desteklenmediği ve bundan duydukları endişeyi de Bakü'ye ilettikleri” bildirilmiştir.⁵⁰ Bundan başka Azerbaycan tarafının, Türkiye’den Dağlık Karabağ sorununu dünya gündemine getirmesini istemişse de, bu konu ile ilgili somut bir adım atıldığı görülmemektedir.⁵¹

Aralık sonunda Graham Fuller’in yeni açıklaması her üç gazetede yer almıştır. Fuller, Sovyetler’in sona ermesi ile yaranmış durum, Türkiye’yi Kafkasya’da Sovyetler Birliği’nden daha önemli bir konuma getirdiğini iddia etmiştir. Bu tarihten itibaren artık Türkiye-Kafkasya ilişkilerinin gelişeceği yönünde haberlere sık sık rast gelinmektedir.⁵²

Sonuç

Türkiye, Transkafkasya ülkeleri ile siyasi ilişkilerini geliştirmeye gayret ederken, daha çok Sovyetler

Birliği’ni karşısına almak istemeyen bir politika takip etmiştir. Resmi ağzından, Kafkasya’daki bağımsızlık hareketlerine destek verilmemiş ve Türk yetkililer bu sorunları Sovyetler’in iç sorunu olarak görmüştür.⁵³

Bunun nedenlerinden biri, Sovyetler Birliği ile ikili ilişkilerin zarar görmemesidir. Diğer bir nedeni ise, Türkiye, o dönemde Ermeni diasporasının güçlü olduğu ABD ve Avrupa ülkelerini kızdırmak istememesidir.⁵⁴

Azerbaycan’a yardım konusunda hem dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, hem de Başbakan Mesut Yılmaz ve Süleyman Demirel çekingen tutum sergilemişlerdir. Onlar, Ermenistan’a yönelecek bir saldırının Türkiye’yi Rusya ve İran ile bir savaşa sürüklemesinden kaygı duymuşlar ve Azerbaycan’a aktif askeri destek vermekten

⁵⁰Hürriyet, 29 Kasım 1991.

⁵¹Hürriyet, 19 Aralık 1991.

⁵²Hürriyet, 23 Aralık 1991.

⁵³Cumhuriyet, 8 Mart 1991.

⁵⁴Ömer Engin Lütem, Türkiye ve Azerbaycan’ın Ermenistan ile Sorunları, Karabağ Sorunu, İksaren Yay., Ankara 2001. s. 67.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

çekinmişlerdir.⁵⁵ Buna karşın Türkiye, Ermenistan'la iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla Ermenistan'a çeşitli insani yardımlarda bulunmuştur.

Azerbaycan'da yaşananları geleneksel kayıtsızlığıyla karşılayan Türkiye, özellikle Karabağ'da cereyan eden kanlı olaylara sadece kınama niteliğinde tepki göstermiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı Kafkaslar'daki anlaşmazlığı Sovyetlerin iç problemi olarak değerlendirmiştir. Türkiye bu geleneksel politikasını Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürdürmüştür.⁵⁶ Kısaca Türkiye için Güney Kafkasya'nın tarihten gelen kültürel, etnik ve dini bağları bulunması açısından önemli olsa da, Türkiye, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde aktif politika izleyememiştir.

Bunun nedenlerinden biri de, Türkiye'nin dış politikasını diğer güçlerin politikaları ile bağlantılı belirlenmesini zorunlu kılmasından kaynaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye önemli dış politika konularında hep savunmada kalan, hesap veren bir görüntü çizmiştir. Baş gösteren fırsatları, elindeki koz ve imkanları gereği gibi değerlendirememiştir. Özellikle kamuoyunun devre dışı tutulduğu görülmektedir.

Kaynaklar

LÜTEM, Ömer Engin, 2001, Türkiye ve Azerbaycan'ın Ermenistan ile Sorunları, Karabağ Sorunu, İksaren Yay., Ankara.

TAŞKIRAN, Cemalettin, 1995, Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

SALMANLI Zeynep, 2007, 1991 Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal

⁵⁵Sami Kohen, "Özal'ın Gezisi Amacına Ulaştı", Milliyet, 17 Nisan 1993.

⁵⁶Cemalettin Taşkiran, Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995. s. 178-180.

ISSN:2148-2292

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

Hasanlı/ atdd/ 0000-0002-2454-303X

Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

NESİBLİ Nesib, “Azerbaycan’ın
Milli Kimlik Sorunu”, Avrasya
Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar
2001, Cilt:7, Sayı:1.

Gazeteler

Cumhuriyet gazetesi, 10 Ocak 1991
Cumhuriyet gazetesi, 30 Ocak 1991
Cumhuriyet gazetesi, 7 Şubat 1991
Cumhuriyet gazetesi, 8 Mart 1991
Cumhuriyet gazetesi, 9 Mart 1991
Hürriyet gazetesi, 6 Mayıs 1991
Hürriyet gazetesi, 7 Mayıs 1991
Hürriyet gazetesi, 8 Mayıs 1991
Hürriyet gazetesi, 11 Mayıs 1991
Hürriyet gazetesi, 13 Mayıs 1991
Cumhuriyet gazetesi, 14 Haziran
1991
Tercüman gazetesi, 23 Temmuz
1991
Cumhuriyet gazetesi, 31 Ağustos
1991
Tercüman gazetesi, 31 Ağustos
1991
Cumhuriyet gazetesi, 1 Eylül 1991
Tercüman gazetesi, 4 Eylül 1991
Hürriyet gazetesi, 3 Eylül 1991

Hürriyet gazetesi, 66 Eylül 1991
Cumhuriyet gazetesi, 8 Eylül 1991
Hürriyet gazetesi, 7 Eylül 1991
Tercüman gazetesi, 16 Eylül 1991
Cumhuriyet gazetesi, 18 Eylül 1991
Hürriyet gazetesi, 14 Ekim 1991
Tercüman gazetesi, 20 Ekim 1991
Hürriyet gazetesi, 30 Ekim 1991
Cumhuriyet gazetesi, 30 Ekim 1991
Cumhuriyet gazetesi, 3 Kasım 1991
Tercüman gazetesi, 6 Kasım 1991
Cumhuriyet gazetesi, 8 Kasım 1991
Tercüman gazetesi, Cumhuriyet
gazetesi, Hürriyet gazetesi, 10
Kasım 1991
Hürriyet gazetesi, 24 Kasım 1991
Hürriyet gazetesi, 27 Kasım 1991
Tercüman gazetesi, 28 Kasım 1991
Hürriyet gazetesi, 29 Kasım 1991
Hürriyet gazetesi, 1 Aralık 1991
Hürriyet gazetesi, 7 Aralık 1991
Hürriyet gazetesi, 19 Aralık 1991
Hürriyet gazetesi, 23 Aralık 1991
Milliyet, 17 Nisan 1993